

ANTONI GONZÁLEZ I MORENO NAVARRO

CONSERVACIÓ DEL PATRIMONI: RECERCA, DISSENY, ÚS (10 EXEMPLES A ANOIA)

Per raons històriques, polítiques i culturals, durant prop d'un segle els catalans hem viscut el tema del tractament del patrimoni monumental des de la nostàlgia i la reivindicació.

Prenent com a paradigma l'actitud col·lectiva, ara fa un segle, davant les restes del monestir de Santa Maria de Ripoll, els catalans hem tingut tirada a veure els monuments malmesos com a símbols de la nostra identitat deteriorada i la seva reconstrucció com a símbol de l'afirmació col·lectiva de la voluntat de reconstruir el país. Així, durant un segle, s'ha anat consolidant una concepció de l'actuació en els monuments que s'ha definit com a «reconstrucció patriòtica».

La paradoxa ha estat que molt sovint —gairebé sempre— aquesta aparent voluntat de recuperació històrica s'ha fet d'esquena a la història, entenent la història com l'estudi científic del passat i com a testimoni fidel del moment present.

En nom de la recuperació històrica s'han destruït i alterat —sens dubte per ignorància— aspectes testimonials i documentals de gran valor i s'ha mixtificat la presència de la cultura contemporània, introduint en els monuments elements històrics de cronologia confusa.

També és cert que durant aquests cent anys, hi ha hagut científics i dissenyadors que han superat aquesta utilització política de l'actuació en els monuments i hi han aportat altres aspectes culturalment més enriquidors. L'arquitecte Jeroni Martorell n'és un exemple.

Amb tot, no és fins a final de la dècada dels anys setanta del nostre segle que alguns professionals atents als corrents de la cultura universal van començar a exigir l'alliberament necessari de la feixuga càrrega emocional i redemptora que els monuments tenien a casa nostra. Van reivindicar que els monuments fossin tractats únicament com allò que són: elements significatius heretats del passat, amb dues potencialitats fonamentals: la seva rendibilitat com a document històric i com a objectes útils per a la col·lectivitat.

A començament de la nostra dècada es palesarà a

través d'algunes actuacions —primer aïllades, després més generalitzades— aquesta nova concepció de l'actuació en el patrimoni cultural edificat, que recolza en tres pilars bàsics: la *recerca científica* prèvia a l'actuació en el monument, que permet garantir l'explotació en bones condicions de la seva capacitat de subministrament d'informació; el *disseny contemporani* com a millor camí per garantir l'eficàcia de la utilització del monument i la no mixtificació de l'aportació de la generació actual, i un *ús col·lectiu* eficaç i compatible amb el monument que faci rendible socialment l'actuació de l'administració pública.

Des del servei especialitzat que la Diputació de Barcelona va crear l'any 1914, un equip de dissenyadors i científics hem treballat de valent, durant els darrers sis anys, per aportar una reflexió teòrica nostra que pugui avalar una metodologia d'actuació en el monument considerat com a document històric i com a objecte arquitectònic. D'altres professionals i institucions públiques també s'han esforçat per tirar endavant aquesta revisió conceptual de l'actuació en els monuments.

De les actuacions en què s'ha assajat aquesta meto-

dologia, un bon grapat s'han desenvolupat al territori de la comarca d'Anoia. Hem triat uns exemples per explicar-ho.

Torre de la Manresana, els Prats de Rei

Torre d'època medieval dins el recinte del castell desaparegut. Actuació, 1979-1983. (Ministeri de Cultura i Generalitat de Catalunya). Consolidació, revaloració, accessos i agençament de l'entorn. Ús: talaia, objecte lúdic de lliure accés. Víctor Argentí, Antoni González, arquitectes. Joan Closa, constructor.

En estudiar l'actuació, bàsicament es van fixar dos objectius: la conservació i la valoració de l'element com a objecte arquitectònic de gran bellesa i com a testimoni històric, i la rehabilitació d'un element obsolet donant-hi un ús col·lectiu.

Quant a l'ús, la impossibilitat d'utilització per a una funció concreta va dur a tractar el monument com un «objecte lúdic dins el paisatge». Amb aquesta intenció se'n va afavorir l'accessibilitat i l'ús com a talaia.

En el tractament del volum exterior del monument es va evitar de mixtificar-lo amb possibles interpretacions especulatives sobre la seva forma primitiva i únicament es va procurar subratllar la bellesa mateixa de l'element. L'espai interior es va mantenir unitari per tal d'obtenir un efecte suggestiu que molt probablement s'hauria perdut amb la compartimentació per plantes, encara que aquesta disposició s'acostés més a la realitat primitiva. L'accés tant a l'interior com a la coberta es fa a través d'escapes de material i disseny contemporanis. L'escala exterior, cilíndrica com la torre però formalment autònoma, vol expressar amb el seu llenguatge actual l'aprehensió d'aquest monument per part de la nostra època per a un ús col·lectiu nou i pacífic.

Quan es va iniciar l'actuació a la Manresana, encara no era habitual, com avui, la col·laboració estreta i enriquidora entre professionals de la història i l'arquitectura. En aquells moments fer una excavació arqueològica prèvia a la intervenció arquitectònica gairebé era impossible. L'obra de la Manresana, si més no, va donar un fruit important, palesant la necessitat de racionalitzar la col·laboració interprofessional.

Església de Santa Càndia, Orpí

Temple d'origen medieval. Actuació, 1983-1985. (Diputació de Barcelona). Recerca documental, excavació arqueològica, restauració, moblament interior, agençament de l'entorn. Ús: cultural i de culte. Antoni González, Pau Carbó, arquitectes. Alberto López, arqueòleg, M. José Sureda, historiadora. Lluís Preckler, aparellador. Joan Closa, constructor.

L'actuació a Santa Càndia, projectada abans que acabés l'obra de la Manresana, ja suposa un exemple de l'aplicació total del procés metodològic que hem

TORRE DE LA MANRESANA A ELS PRATS DE REI (FOTO GMN)

ESGLÉSIA DE SANTA CÀNDIA D'ORPÍ. NAU. (FOTO FERRAN FREIXA)

ESGLÉSIA DE SANTA CÀNDIA D'ORPÍ. PRESBITERI (FOTO FERRAN FREIXA)

explicat. En el coneixement de l'edifici van col·laborar diversos tècnics i historiadors del servei de la Diputació. Es va fer un estudi documental exhaustiu i diversos estudis comparats i treballs monogràfics sobre aspectes ornamentals, estilístics, iconogràfics i hagiogràfics.

L'exploració física va consistir, bàsicament, en l'excavació arqueològica de l'interior i part de l'entorn, i en el seguiment per part dels arqueòlegs del desmuntatge de la coberta, on, en aquest cas, no calgué excavar. La recerca arqueològica va aportar dades molt interessants per al coneixement de la història del lloc i

de la construcció del temple, que van aclarir alguns enigmes derivats de l'estudi documental i de l'anàlisi visual de l'edifici tal com ens ha arribat.

El disseny de l'actuació arquitectònica va tenir present sobretot la revaloració i emfasització dels aspectes més significatius de l'edifici: l'espai, la puresa volumètrica, la riquesa ornamental de la portada, la recuperació tipològica d'alguns aspectes i l'adequació per a un ús litúrgic actual i per a una utilització cultural. Els mecanismes de disseny van ser triats lliurement entre els recursos i els llenguatges del nostre temps. El sistema d'il·luminació permet dos usos

alternatius; d'una banda, contribueix a crear un espai interior mínim al voltant de la mesa, més adient per als assistents a les funcions litúrgiques, i, d'una altra, potencia l'espai total i en permet la contemplació i una activitat de tipus cultural. Tot aprofitant la reordenació necessària d'alguns edificis i espais contigus al temple, s'hi van bastir una nova plaça, unes escales i unes plataformes que milloren l'entorn del monument.

Una actuació a la comarca d'Anoia, a Santa Càndia d'Orpí, va iniciar, de fet, una nova concepció del tractament dels monuments per part del servei de la Diputació, i el primer esforç seriós de col·laboració entre professionals de la història i del disseny en la revaloració del nostre patrimoni arquitectònic.

Torre del Castell, Òdena

Torre medieval, restes del castell. Actuació, 1985-1986. (Diputació de Barcelona, Ajuntament d'Òdena). Recerca documental, excavació arqueològica, consolidació, restauració, accessos interiors, agençament de l'entorn. Ús: talaia d'accés restringit. Enric Solsona, Mariona Abelló, arquitectes. Xavier Fierro, arqueòleg. Joan Closa, constructor.

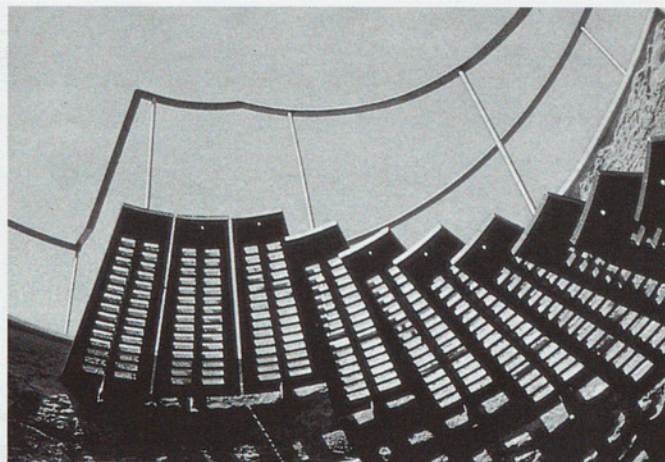
Aquesta actuació recent, cal considerar-la emparentada, tant per l'actitud com per les solucions formals, a l'actuació a la torre de la Manresana. En aquest cas, però, la recerca arqueològica ja es va incorporar com a fase prèvia a l'actuació constructiva.

També cal destacar que en aquest cas l'accessibilitat a la torre s'ha restringit per considerar no del tot satisfactòria l'experiència de la Manresana. Malauradament, un determinat tipus d'usuaris dels nostres monuments no sap fer ús de la llibertat d'accés. L'Ajuntament d'Òdena, però, pot facilitar als interessats l'accés a l'interior de la torre, cosa que recomanem, ja que les solucions dissenyades per a l'interior són de gran bellesa.

Conjunt de Sant Pere de Vilademàger, la Llacuna

Església d'origen medieval i restes del castell. Actuació, iniciada el 1983, en curs. (Diputació de Barcelona). Restauració, moblament interior, agençament dels espais exteriors. Ús: culte i aplecs. Joan Pascual, Eduard Calafell, arquitectes. Josep Ambrós, constructor.

L'actuació en edificis religiosos, com és el cas de l'església de Sant Pere de Vilademàger, la de Santa Càndia o la de Santa Maria de Rubió, normalment, té per objecte la restauració de l'edifici sense introduir grans canvis quant al seu ús. La utilització per al culte, sempre restringida, es compagina, però, amb una utilització cultural d'abast per a tota la col·lectivitat. La potenciació de l'entorn de l'edifici per a usos col·lectius també és un objectiu habitual. En el cas de Vilademàger, es tractava de completar una actuació feta a

TORRE DEL CASTELL D'ÒDENA. ESCALA INTERIOR (FOTO ENRIC SOLSONA)

SANT PERE DE VILADEMÀGER. LA LLACUNA. ENDEGAMENT DE L'ENTORN. (FOTO J. FRANCÉS)

l'església fa més de deu anys pel servei de la Diputació, i estendre-la ara a les restes de les fortificacions i a d'altres edificis del seu entorn.

El tractament de l'interior de l'edifici, especialment quant al mobiliari que s'hi ha introduït, ha estat polèmic, com sovint tota creació artística. Independentment de la valoració que cadascú en faci, el nou mobiliari de Vilademàger és un testimoni clar d'una concepció actual del disseny.

Església de Santa Maria, Rubió

Temple d'origen medieval. Actuació en curs, iniciada el 1986, (Diputació de Barcelona). Recerca docu-

mental, excavació arqueològica, restauració arquitectònica, moblament. Ús: cultural i de culte. Javier Asarta, arquitecte. Alberto López, Mercedes Juan, arqueòlegs. Josep Maria Moreno, aparellador. Joan Closa constructor.

En aquest extraordinari edifici gòtic, els treballs de recerca arqueològica fets fins ara hi tenen una importància cabdal. Aquests treballs científics permeten un coneixement exacte de l'evolució de l'edifici actual i dels seus precedents, i aporten dades fonamentals per a la comprensió de la història del territori on és, dades que sovint contradiuen les hipòtesis llançades fins ara per alguns historiadors. Les excavacions que en aquests moments es fan a Rubió han palesat una ocupació de final del segle IX i la primera meitat del X, demostrada per la troballa d'un conjunt de sitges per emmagatzemar cereals, molt semblant al descobert a Santa Càndia d'Orpí. S'hi ha enregistrat, a més, la troballa de les restes de la primera església romànica, aixecada cap a mitjan segle XI, època en què la vida a Anoia ja s'havia normalitzat.

La recerca realitzada amb motiu de la restauració de Santa Càndia d'Orpí i de Santa Maria de Rubió ha confirmat que els edificis corresponen a una època de prosperitat, la segona meitat del segle XIII i la primera del XIV. A Rubió s'ha establert la data de construcció del temple gòtic al darrer quart del segle XIII, la qual cosa explica la presència de la portalada romànica a la façana de tramuntana, que en ocasions s'havia datat del segle XII.

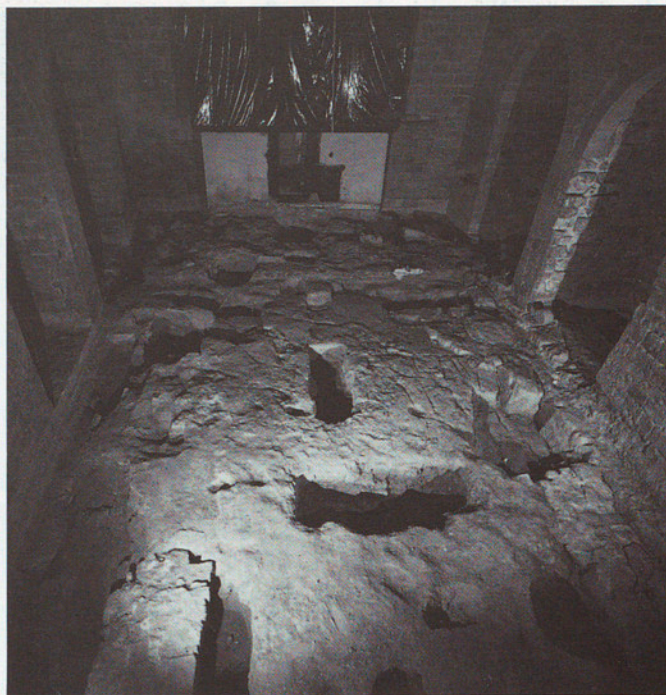
També s'han descobert al subsòl del temple de Santa Maria uns sepulcres, encara en estudi, que podrien correspondre a membres de la família dels Boixadors, morts a final del segle XIV o començament del XV.

Adoberia de Cal Granotes, Igualada

Antiga adoberia, origen segle XVIII o anterior. Actuació, iniciada el 1986, en curs, (Diputació de Barcelona). Exploració arqueològica, restauració, adaptació per a ús museístic. Pere Puig, arquitecte. Àlvar Caixal, Mercedes Juan, arqueòlegs. Salvador Pujalte, aparellador. Casimir Sala, constructor.

L'actuació a l'antiga adoberia de Cal Granotes, a la capital d'Anoia, és un exemple d'actuació en el patrimoni amb una finalitat didàctica. La Diputació de Barcelona restaura aquest edifici i l'adapta com a annex del Museu Comarcal d'Anoia, on es podran explicar d'una manera entenedora els processos de manipulació de la pell, activitat industrial fonamental en aquesta comarca.

La restauració fidel d'alguns edificis, amb les característiques ornamentals i formals exactes de quan estaven en ús, constitueix una possibilitat de restauració útil en el cas que l'edifici restaurat hagi de ser utilitzat per explicar una forma de vida, un sistema de produc-

ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE RUBIÓ. NAU DESPRÉS DE L'EXCAVACIÓ. (FOTO J. FRANCÉS)

CAL GRANOTES. IGUALADA. (FOTO J. SOLER)

ció o un tipus d'activitat del passat. No ha de confondre's aquesta actuació, ben legítima, amb l'historicisme acrític i acultural que ha presidit les actuacions en el patrimoni durant prop d'un segle.

Un aspecte de l'actuació a Cal Granotes d'Igualada a tenir en compte és el fet que s'ha realitzat una exploració arqueològica que, en aquest cas sí, podria incloure's dins d'aquell concepte tan ambigu i tan confús de l'arqueologia industrial, del qual tot-hom parla, però poca gent ha tingut possibilitat de realitzar.

PRIORAT DE SANTA MARIA DE CASTELLFOLLIT DE RIUBREGÓS ADAPTAT PER A CASA DE COLÒNIES (FOTO J. FRANCÉS)

Església i Priorat de Santa Maria. Castellfollit de Riubregós

Priorat d'origen medieval, reformat i ampliat al segle XVIII. Actuació, 1983-1987 (Diputació de Barcelona —priorat— i Generalitat de Catalunya —església—). Restauració i adaptació del priorat per a casa de colònies. Agençament de l'entorn. Enric Solsona (priorat), Carles Solsona (església), arquitectes. Eugeni Casas, aparellador. Joan Closa, (priorat), Joan Pujol (església), constructors.

En aquest conjunt monumental s'han superposat dues actuacions paral·leles de la Diputació i de la Generalitat sense una excessiva coordinació, tot s'ha de dir, i fins i tot potser amb criteris diferents. A l'actuació a l'església s'han assajat alguns tipus de mecanismes de disseny emprats en altres indrets, potser d'una forma més reeixida. L'actuació en el priorat fonamenta la seva importància sobretot en la utilitat que s'hi vol donar. Alguns veïns i historiadors havien expressat el criteri que les restes del priorat havien de ser enderrocades per facilitar una millor contemplació de l'església romànica des de la carretera. Era evident que una actuació socialment molt més útil era la restauració i

reutilització de les restes del priorat que tenien possibilitat de ser refetes per a ús col·lectiu.

A les dependències baix-medievales i modernes del priorat s'ha practicat una important obra de consolidació i adaptació perquè puguin ser utilitzades com a dependències d'una casa de colònies per a infants i joves. La conservació i el manteniment de l'església medieval es garantiran millor si en el seu entorn hi ha una activitat viva al llarg de l'any.

Can Cases, el Bruc

Edifici residencial del darrer quart del segle XIX. Actuació programada (Diputació de Barcelona). Restauració i adaptació per a ús administratiu, representatiu i cultural. Jordi Rogent, Manuel Giralt, arquitectes.

L'arquitectura moderna no ha de ser menyspreada quant a les possibilitats d'utilització col·lectiva, tant des del punt de vista de l'ús pràctic com de la significació i la representativitat. Aquest és el cas de Can Cases, que, tot i ser un edifici de poc més de cent anys, assumeix dins el caseriu actual del Bruc un paper emergent i representatiu important.

CAN CASES. EL BRUC (FOTO R. LACUESTA)

L'Ajuntament del Bruc va tenir prou sensibilitat per adonar-se d'aquestes potencialitats de l'edifici i va engegar una actuació que permetés treure'n el màxim profit col·lectiu possible. No era fàcil per a un municipi de pocs habitants aconseguir la titularitat d'un patrimoni particular tan important. La imaginació a l'hora d'aprofitar tots els recursos de la legislació urbanística i la col·laboració de les institucions de caire supramunicipal permetran que aviat l'edifici projectat ara fa un segle per l'arquitecte Cristóbal Cascante, transformat en Casa de la Vila i dependències culturals, afegeixi la representativitat administrativa, política i cultural a la que ja té des d'un punt de vista arquitectònic.

Plaça Gran, Calaf

Conjunt urbà. Construccions actuals, del segle XVIII al XX. Actuació 1981-1985 (Generalitat de Catalunya). Andreu Bosch, Josep M. Botey, Lluís Cuspiner, arquitectes. Joan Pujol, constructor.

L'actuació de l'administració pública en l'agencament i revaloració dels espais urbans i d'aquells elements constructius que formalitzen aquests espais, com poden ser les façanes o els elements col·lectius i singulars dels edificis que els envolten, cada vegada és més freqüent.

PLAÇA GRAN DE CALAF (FOTO L. CUSPINERA)

PONT SOBRE LA RIERA DE RUBIÓ. JORBA (FOTO J. FRANCÉS)

L'espai urbà té un caràcter utilitari, representatiu i de relació de gran importància, la qual cosa fa que la seva revaloració tingui avui gairebé tanta importància com l'actuació en els monuments. Hem de ser conscients, però, que limitacions de tipus pressupostari i legal fan impossible plantejar aquestes actuacions amb la profunditat que seria de desitjar; (rehabilitació i millora dels habitatges i equipaments situats en aquests edificis, etc.). El fet d'actuar a l'espai urbà és prou important en si mateix pels valors de l'espai que abans assenyalava i per la repercussió indirecta que aquesta revaloració pot tenir en el conjunt del patrimoni edificat de titularitat particular. L'actuació a la plaça Gran de Calaf és un exemple d'actuació correcta des del punt de vista del disseny, que fuig dels criteris costumistes i populistes que sovint han presidit aquest tipus d'actuació als centres històrics.

Pont sobre la riera de Rubió, Jorba

Pont del segle XVIII. Actuació en curs, iniciada el 1984 (Diputació de Barcelona). Consolidació, reparació, agençament de l'entorn. Ús: viaducte. Enric Solsona, arquitecte.

Cada dia creix la sensibilització davant la necessitat de conservar i revalorar un patrimoni col·lectiu del màxim interès: l'obra pública. Quan s'interroga els

municipis respecte al patrimoni arquitectònic de titularitat pública que hi ha al seu terme sovint obliden que posseeixen un patrimoni ric que cal conservar: ponts, viaductes, aqüeductes, elements de mobiliari urbà o elements significatius i testimonials d'una activitat ferroviària, industrial, etc. Actuar sobre aquest patrimoni amb uns criteris de rigor científic i de correcció de disseny, com s'ha de fer amb la resta del patrimoni, cada dia és més necessari.

L'actuació en el pont sobre la riera de Rubió, al municipi de Jorba, és paradigmàtica d'aquesta situació. Les alteracions greus de la llera de la riera i de l'entorn del pont i fins i tot d'alguns elements del pont, havien ocultat a la població la importància arquitectònica i testimonial d'aquesta obra civil del segle XVIII. Revalorar la seva fàbrica i permetre'n una visibilitat més bona farà que Jorba recuperi un element significatiu del seu patrimoni amb el qual gairebé ja no comptava.

ANTONI GONZÁLEZ

Arquitecte i cap del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona

